

‘Je moet hier dood zijn, dan krijg je aandacht’

AAFKE KOMTER

Over verstoorde familierelaties en ‘zwarte schapen’

Uit onderzoek met NKPS-data komt tot nu toe een tamelijk rooskleurig beeld over familierelaties naar voren: Nederlanders zijn redelijk tevreden met het onderlinge contact in de familie, de steunuitwisseling en kwaliteit van hun familierelaties. Toch zegt één op de acht NKPS-respondenten uit de eerste ronde van de dataverzameling in 2003 dat zij zich weinig of niet geaccepteerd voelen door hun familie (N = 988). Wie zijn deze mensen, uit wat voor gezinnen komen ze, waarom voelen zij zich minder geaccepteerd en hoe hebben ze zich staande gehouden? In het minipanel *Belang van familierelaties* is ingegaan op deze vragen door een aantal van deze mensen uitgebreid te interviewen. Een willekeurige selectie daaruit (N = 120) is in 2006 benaderd om mee te doen aan het onderzoek en 36 procent stemde toe (N = 44; 27 vrouwen en 17 mannen).



Foto: Morguefile/taliesin

demodata

VAKER VERDRINKING BIJ PAS GEÏMMIGREERDE KINDEREN

Sinds medio jaren negentig is het verdrinkingsrisico van kinderen gedaald. Tegenwoordig overlijden jaarlijks ongeveer 20 kinderen jonger dan tien jaar door verdrinking. Twee derde van hen zijn jongetjes. Onder jongetjes van 2 tot 4 jaar vormt verdrinking de grootste afzonderlijke categorie van doodsoorzaken. Het verdrinkingsrisico van jonge kinderen daalt al langere tijd, maar blijkt te zijn toegenomen onder kinderen van recente immigranten. Deze kinderen, van onder meer Somalische, Iraakse, Iraanse en Afghaanse herkomst, lopen een drie keer zo groot risico om te verdrinken als autochtone kinderen. In de periode 1996–2005 behoorden 41 kinderen tot deze categorie, op een totaal van 266 door verdrinking overleden kinderen. Ongeveer de helft van de jonge kinderen die verdrinken is jonger dan 3 jaar. Met het toenemen van de leeftijd daalt de verdrinkingskans onder autochtone kinderen sterk. Bij niet-westerse allochtonen is het risico van 6- tot 10-jarigen echter ongeveer vijf keer groter dan dat van autochtone kinderen (CBS).

8

Voorals mens van middelbare leeftijd uit de lagere inkomensgroepen en met lagere opleidingsniveaus voelen zich weinig of niet geaccepteerd door hun familie. Vergeleken met de totale NKPS-steekproef zijn de in dit minipanel geïnterviewde respondenten in geringere mate getrouwd en in hogere mate gescheiden. Dat laatste geldt ook voor hun eigen ouders. Vooral onder de vrouwelijke deelnemers aan het minipanel zijn meer kinderlozen dan onder de respondenten in de totale NKPS-steekproef. Uit de interviews wordt duidelijk dat hun familieachtergrond hierbij belangrijk is geweest.

Voorals de vrouwen noemen vaak psychische problemen: straatvrees, borderline, een sociale fobie, depressies, angsten. Ook zijn de deelnemers aan het minipanel lichamelijk minder gezond: ze hebben vaker een langdurige handicap of ziekte dan de respondenten uit de totale NKPS-steekproef. Relatief veel respondenten in de selectie zitten in de WAO (nu WIA).

Het gezin van herkomst

De meeste respondenten in de selectie komen uit minder hechte gezinnen; echtscheiding van de ouders, alcoholisme, ruzies, geweld en seksueel misbruik komen regelmatig voor. Verschillende respondenten zijn als kind in een

internaat opgegroeid omdat er thuis onvoldoende voor hen kon worden gezorgd.

Dominante of tirannieke vaders en onderdanige, altijd poetsende moeders worden genoemd, maar ook onverschilligheid en gebrek aan warmte van de kant van de ouders. Je kreeg je eten en je drinken en dat was het zo'n beetje. Een mannelijke respondent typeert zijn ouderlijk gezin als volgt:

“Echt warm kan ik het niet noemen. Mijn vader werkte veel. Mijn moeder was veel ziek. En onderling was de band met de kinderen niet zo groot.(..) Qua gezin stelt het echt niets voor. Je kan niet spreken van een gezin. Alles hangt los aan elkaar.”

Wanneer ouders openlijk gewelddadig zijn – iets wat geregeld voorkomt – vormt dat voor kinderen uiteraard een buitengewoon onveilige omgeving om in op te groeien, maar ook een minder openlijke, meer stilzwijgende vorm van vijandschap kan zijn sporen nalaten, zoals verschillende respondenten vertellen. Vijf van de 27 vrouwen zeggen door een of meer familieleden seksueel misbruikt te zijn. Zij ervaren hun familie als onveilig en bedreigend en hebben op latere leeftijd nogal eens te kampen met psychische of lichamelijke problemen.

Voorals relatief veel mannen hebben weinig of in het geheel geen contact meer met hun familie. Ruzies over geld of erfenissen worden bijvoorbeeld genoemd als reden voor het uiteenvallen van de familie. Een man vertelt hoe zijn ouders hun eigen pleziertjes najoegen, bijvoorbeeld langdurig cafébezoek en buitenechtelijke relaties, terwijl de kinderen het thuis maar moesten uitzoeken. Al bleven zijn ouders bij elkaar vanwege de kinderen, de familie stortte na hun overlijden als een kaartenhuis in elkaar.

Waarom voelen mensen zich niet geaccepteerd?

De respondenten in het minipanel werden geselecteerd op basis van het feit dat ze in NKPS-ronde 1 in 2003 aangaven zich niet of nauwelijks door hun familie geaccepteerd te voelen. Van de uiteindelijk 27 in 2006 geïnterviewde vrouwen voelden 12 zich nog steeds niet geaccepteerd, van de 17 mannen waren dat

er slechts 3. Een aantal respondenten geeft een gemengd antwoord: sommige familieleden accepteren hen wel, andere niet.

Verschillen in opleiding en inkomen tussen ouders en kinderen hebben, zo ze er al zijn (vaak verschillen de respondenten weinig van hun ouders wat deze kenmerken betreft), geen rol van betekenis gespeeld bij het ontbreken van acceptatie. Religie wordt een enkele keer genoemd als een struikelblok in de relaties met familieleden, en partnerkeuze heeft vooral voor enkele vrouwelijke respondenten problemen met de ouders opgeleverd. Een vrouw die inmiddels 21 jaar is getrouwd, vertelt hoe haar ouders reageerden toen ze op haar 17^{de} een man leerde kennen die was gescheiden. Echtscheiding kwam in het woordenboek van katholieke gezinnen niet voor, dus:

"Ze belden mij de volgende ochtend op, mijn moeder, van eh, je mag echt niet meer thuiskomen, want eh, die man, dat is verschrikkelijk (...). Hij kan z'n eigen beter maar doodrijden, zeiden ze, want ja, ze waren helemaal van de kaart."

De belangrijkste redenen voor het gebrek aan acceptatie hebben ermee te maken dat de respondenten het gevoel hadden het in de ogen van hun ouders hoe dan ook nooit goed te kunnen doen. Dat wordt nog duidelijker als we naar de 'zwarte schapen' in de familie kijken.

Wie zijn 'zwarte schapen' in de familie?

Veel respondenten aarzelen om zichzelf 'het zwarte schaap' van de familie te noemen omdat ze vinden dat dat negatief klinkt. Toch zien 13 van de 27 vrouwen en 5 van de 17 mannen zichzelf duidelijk als zwart schaap. Een man die inmiddels geen contact meer met zijn familie had, vertelde hoe hij als kind lichamelijk en geestelijk door zijn moeder is mishandeld. Hij voelt zich het zwarte schaap om de volgende reden:

"Ik had ook altijd heel andere inzichten, op jonge leeftijd al. En als ik dacht dat dat niet goed kon gaan, dan ging ik daar tegenin, hoeveel klappen ik ook kreeg (...). Ik heb van kindsbeen af gezegd, ze kunnen me zeer doen wat ze willen, maar ik zeg geen au! Dat plezier gun ik hun niet!"

Ook andere mannelijke zwarte schapen zeggen dat ze zich als kind niet wisten te voegen naar de wil van de ouders, of dat ze er andere denkbeelden – godsdienstig of anderszins – op na hielden en daarom een buitenbeentje zijn geworden. Bij de vrouwelijke zwarte schapen komt een iets ander beeld naar voren. De jongens in het gezin werden nogal eens voorgehouden. Meisjes mochten vaak niet doorleren en draaiden voor de huishoudelijke klussen op. Vooral oudste dochters moesten altijd klaar staan om problemen in het gezin op te lossen. De meisjes in het gezin hadden het gevoel niets waard te zijn in de ogen van hun ouders; ze kregen overal de schuld van, of moesten zich steeds maar bewijzen en hun best doen om toch wat waardering te krijgen. Een vrouw, haar huiskamer vol met honden en katten, voelt zich het zwarte schaap omdat ze vroeger te horen kreeg: 'was jij maar nooit geboren'. Een andere vrouw die een chronisch depressieve moeder had, ver-

Om zoveel mogelijk respondenten van de eerste NKPS-ronde opnieuw te kunnen bereiken in de tweede ronde, werden de respondenten tussen de twee ronden aangespoord om verhuizingen aan de NKPS door te geven. Aan mailings werden verhuiskaartjes toegevoegd, en ook op de NKPS-website was het mogelijk om een adreswijziging door te geven. Daarnaast werden ter voorbereiding van het veldwerk van de tweede ronde, de adresgegevens van alle respondenten gecheckt door Cendris, een dochterbedrijf van TPG Post, dat vervolgens adreswijzigingen aan de NKPS door gaf.

De 6.599 interviews voor de tweede ronde zijn afgenomen tussen september 2006 en juni 2007. Hiervoor gingen in totaal 170 speciaal getrainde interviewers aan de slag, waaronder 53 tweetalige interviewers om de Marokkaanse, Turkse, Surinaamse en Antilliaanse respondenten uit het migrantensample te interviewen. De interviews duurden gemiddeld een uur. In de eerste NKPS-ronde werden alle interviews met de anchor respondenten afgenomen door middel van *Computer Assisted Personal Interviewing*. In de tweede ronde kregen respondenten die in eerste instantie weigerden om mee te doen, in een latere fase de mogelijkheid om de vragenlijst telefonisch (*Computer Assisted Telephone Interviewing*) of via het internet (*Computer Assisted Web Interviewing*) te beantwoorden. Niet veel respondenten hebben van deze opties gebruik gemaakt.

De interviewers lieten net als in de eerste ronde een schriftelijke vragenlijst achter bij de respondenten, waarin om aanvullende informatie werd gevraagd. Deze vragenlijst kon ook via internet worden ingevuld. Ook werd weer om toestemming gevraagd om verschillende familieleden van de respondenten te benaderen om mee te doen aan het onderzoek. Als waardering voor de medewerking, kregen de respondenten een waardebon van tien euro aangeboden. Zij konden er ook voor kiezen om dit bedrag aan een goed doel te laten te schenken.

telt hoe zij en haar broertje de schuld kregen van een zelfmoordpoging van haar moeder:

"Toen had mijn vader tegen mij en mijn broer gezegd (...): Nou, jullie hebben ruzie gemaakt vandaag, dus daar komt het door. (...) Dus ik zou zeggen: het gezin waarin ik ben opgegroeid, dat dat gegroepeerd is geweest rond de opgave om mijn moeder niet aan het huilen te brengen, en dat mislukte dan voortdurend."

De vrouwelijke zwarte schapen vertellen dat er niets goeds aan hen was en dat ze nooit eens een positief woordje te horen kregen:

"Mijn haar was niet goed, mijn kleren waren niet goed, hoe ik leefde was niet goed.. niks was goed."

En:

"Ik heb me altijd afgevraagd: wat wil ik nou van mijn moeder. Nou, het enigste wat ik te willen heb, is heel simpel een keer een schouderklopje van: nou meid, je doet het goed. Nou, en daar kan ik tot Sint Juttemis op wachten, want dat zal ik nooit van haar krijgen."

Veerkracht en weerbaarheid

Dat de gezinsachtergrond veel kapot heeft gemaakt en soms duurzame schade en ontwrichting met zich mee heeft gebracht, moge duidelijk zijn. De lichamelijke en psychische gezondheid van veel respondenten laat te wensen over. Sommigen zijn maar matig tevreden met hun huidige bestaan, leven erg op zichzelf, en voelen zich soms eenzaam. Een vrouw die als kind is misbruikt en daarin nooit is erkend, zegt:

"Het gaat nooit helemaal over. Het wordt wel beter, het is wel beter geworden, maar je hebt niet het gevoel dat het ooit ophoudt. (...) Je kan niet onder je familie uit en aan de andere kant zou je dat willen. Het is zo'n probleemonderwerp."

Toch is het opvallend hoeveel veerkracht en weerbaarheid uit de verhalen naar voren komt. Verschillende factoren kunnen de ongelukkige



STEEDS MINDER ZEER GROTE GEZINNEN

Het aantal gezinnen met vier of meer thuiswonende kinderen is in Nederland de afgelopen tien jaar fors afgenomen. Dat met drie is nauwelijks veranderd. De daling was vooral fors bij de zeer grote gezinnen. Het aantal met vier kinderen nam met acht procent af. Het aantal met acht kinderen daalde met 41 procent van 2.290 tien jaar geleden tot 1.384 op 1 januari 2007. De daling was onder niet-westerse allochtonen sterker dan onder autochtonen. Tien jaar geleden was het aandeel gezinnen met acht of meer kinderen onder niet-westerse allochtonen vijf keer zo groot als onder autochtonen, nu is dit verschil bijna verdwenen. Het meest opvallend is de daling onder Marokkanen. Inmiddels zijn gezinnen met acht of meer kinderen ook bij hen uitzonderlijk. Bij Turken, Surinamers en Antillianen komen zulke gezinnen zelfs minder vaak voor dan bij autochtonen. In 2007 was ruim 80 procent van de gezinnen met acht of meer kinderen dan ook autochtoon. Zeer grote gezinnen komen vooral vaak voor in gebieden waar veel orthodoxe protestanten wonen. In de overwegend katholieke delen van Nederland zijn de gezinnen al lange tijd kleiner dan gemiddeld (CBS).

INDIA OP WEG NAAR DE TWEE MILJARD

India zal het eerste, en mogelijk het enige land ooit, zijn met twee miljard inwoners. Die mijlpaal zal worden bereikt rond 2100 tenzij de vruchtbaarheid in de grootste en armste staten in het noorden van het land sneller zou gaan dalen dan nu wordt verwacht. De 1 miljard grens werd gepasseerd in 2000, de teller stond in 2007 op 1,1 miljard en halverwege de eeuw zullen er zo'n 1,8 miljard mensen in India wonen. India was het eerste land ter wereld dat in 1952 beleid ging voeren gericht op het afremmen van de bevolkingsgroei. Sindsdien is het gemiddeld kindertal over het gehele land gerekend gedaald van ongeveer zes kinderen per vrouw naar ongeveer drie. De vruchtbaarheidsdaling was echter veel sterker in de zuidelijke deelstaten als Kerala. In de grote noordelijke deelstaten, de 'Hindi Belt', waar 40 procent van alle Indiërs woont, was de daling veel geringer. De twee grootste deelstaten aldaar, Uttar Pradesh met 188 en Bihar met 93 miljoen inwoners, hebben een gemiddeld kindertal van 4,3 kinderen per vrouw (Population Reference Bureau).

gezinsachtergrond compenseren: een goede opvang door de schoonfamilie of door vrienden, een goede relatie met partner en eigen kinderen, het geloof, en eigen kracht of karakter. De vrouw van wie het citaat uit de titel afkomstig is, beschrijft zichzelf niettemin als heel gelukkig:

"Ik ben (...) met mijn man ontzettend gelukkig, met mijn kinderen en met mijn kleinkinderen. (...) Gewoon, het gaat hartstikke goed."

Een vrouw die vanwege een nogal ernstige oogafwijking vroeger altijd 'schele' door haar ouders werd genoemd, heeft op latere leeftijd de gave van helderziendheid bij zichzelf ontdekt. Een andere vrouw die vroeger door haar broer is misbruikt omschrijft zichzelf, vooral als gevolg van haar eigen kracht, als redelijk tevreden:

"Ik denk dat het vooral met mijzelf te maken heeft. Ik kan, (...) als er iets is, goed in de put zitten, maar ik ben vrij sterk, eh.. mag ik wel zeggen. (...) Ik ben net een strohalm. Ik word af en toe platgeblazen, maar ik, daar kun je op wachten, hoor, ik kom wel weer overeind."

Conclusies

Allereerst blijkt dat de geselecteerde respondenten zich niet zozeer weinig geaccepteerd voelen omdat ze in bepaalde opzichten 'anders' waren dan hun ouders, maar omdat ze in hun familie van meet af aan al negatief werden bejegend, of juist overmatig hun best moesten doen

om dat te voorkomen. In de tweede plaats valt op dat vooral vrouwen zichzelf weinig of niet geaccepteerd voelden en zichzelf als zwarte schapen hebben ervaren. Ten derde is er een sekseverschil in de achtergrond van het zwarteschaap-zijn: vrouwelijke zwarte schapen waren in hogere mate echt de zondebok in de familie, van wie niets deugde en die overal de schuld van kregen, terwijl bij de mannen het probleem eerder een botsing van inzichten of (levens)-overtuigingen was. Ten slotte: ondanks de verstoorte familierelaties hebben velen zich goed staande weten te houden, ofwel met steun van schoonfamilie, partner of vrienden, ofwel op eigen kracht.

Voor de geselecteerde respondenten waren hun gezinnen van herkomst overwegend oorden van onveiligheid, onbegrip, jaloezie, competitie, gebrek aan warmte en onverschilligheid. Velen zouden een ander gezin hebben gekozen als ze het voor het zeggen hadden gehad. Soms is zelfs die optie niet aantrekkelijk; de vrouw die haar heil in helderziendheid heeft gezocht, zegt:

"We hebben wel altijd met elkaar gezegd (haar boers en zussen, AK): als we het nog een keer over mochten doen, dan zouden we het nooit meer over willen doen. Dat niet."

Prof. dr. A. Komter, Universiteit Utrecht en Utrecht University College. E-mail: a.e.komter@uu.nl